

POZORNIE ASYMETRYCZNA WOJNA SYMETRYCZNA. CHIŃSKA WOJNA DOMOWA 1946–1949

Jakub Polit

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

ABSTRACT

APPARENTLY ASYMMETRIC SYMMETRIC WAR

The Chinese Civil War of 1946–1949 is treated as a typical example of an asymmetric war. The peasant guerilla, led by the Communists, weakly armed but fuelled by the hope for the division of landowners' lands, was to defeat the regular army of Kuomintang (KMT), fully armed by the USA. The Nationalists were to be constantly supported by Washington. The Communists were to act alone. However, in light of the sources this image cannot be maintained. In fact, the war in China was a conventional conflict between two armies of comparable size. Both of them were formed as a result of compulsory draft. Both had been equipped with the help of an outside ally. However, the support of the USA for the KMT was all the time limited, and in the decisive period of 1946–1947 Washington put an embargo on the sale of weapons to China. It hit the KMT only, as the Communists were all the time supplied by Moscow, mainly from the Japanese stockpiles won in Manchuria. The agrarian question influenced the conflict in a negligible way, whereas the Communist secret service deeply penetrated the enemy's command. It is not true that soldiers and officers of the KMT (apart from the mentioned agents) *en masse* went over to the Communist side. The fate of China was decided not by the political sympathies of the citizens, but by the results of battles.

Key words: China, Civil War 1946–1949, symmetric war, Communists, Nationalists

Słowa kluczowe: Chiny, wojna domowa 1946–1949, wojna symetryczna, komuniści, nacjonałiści

W potocznej opinii, podzielanej także przez wielu poważnych historyków, chińska wojna domowa lat 1946–1949 jawi się jako klasyczny wręcz przykład zwycięstwa chłopskiej partyzantki nad uzbrojoną po zęby regularną armią.

Co sprawiło, że komunistyczne zwycięstwo stało się możliwe? – pytał uważany za klasyka francuski badacz Lucien Bianco. – Choć względów czysto wojskowych na pewno nie można lekceważyć, odegrały one daleko mniejszą rolę niż społeczne i polityczne. „Armia gorzej wyposażona pokona wyposażoną lepiej; prowincja pokona miasto; partia, która nie otrzymuje wsparcia z zagranicy, zatriumfuje nad partią, która je posiada”. Każdy, kto słyszał oficerów [chińskiej] Armii Czerwonej skandujących owe slogany z widocznym przekonaniem w 1948 r., mógł lekceważyć je jako fanfaronadę mającą na celu podniesienie morale. Dziś wydają się one

niemal banalne, a z pewnością mniej wymowne niż wypadki, które zapowiadały. Albowiem Rewolucja Chińska zakończyła się zdobyciem kraju o rozmiarach kontynentu przez armię żebaków. I to w tempie, które wprawiło w osłupienie ekspertów¹.

Slogany mówiące, że rewolucyjno-patriotyczny zapał może zatriumfować nad materią, wyszydzane, gdy padały z ust polskich romantyków czy japońskich kamikaze, są przyjmowane w wypadku chińskich komunistów z całą powagą. W strategii Komunistycznej Partii Chin (KPCh) wojskowi i politolodzy doszukiwali się niedoścignętego wzoru dla „ludowej partyzantki” gromiącej lepiej uzbrojone, ale pozabawione żarliwej motywacji oddziały regularne, którymi w Państwie Środka miały być dywizje podległe Partii Narodowej (Kuomintangowi, KMT). Aksjomat, że chińska wojna domowa stanowiła chłopską wojnę partyzancką, „rewolucyjną wojnę chłopską pod przewodnictwem klasy robotniczej”², na dobre zakorzenił się nie tylko w komunistycznych podręcznikach. Uczni o znanych nazwiskach dowodzili, że uzbrojona w swą doktrynę KPCh potrafiła zmobilizować do wojny miliony wieśniaków, grając na ich pragnieniu ziemi i na wznieconym niedawno przeciw Japonii „chłopskim nacjonalizmie”³ (choć nietrudno dowieść, że nowoczesny nacjonalizm nie istniał na chińskiej wsi w czasie wojny z Japończykami)⁴. Pilnym naśladowaniem maoistowskiego przykładu wyjaśniano sukcesy Algierczyków z Frontu Wyzwolenia Narodowego i Wietnamczyków z Vietcongu. Porażki (jak Che Guevary w Boliwii) tłumaczono odejściem od genialnych wytycznych Mao. Tego, że do Sajgonu w 1975 roku wjechały czołgi, a nie żadni partyzanci (którzy zarówno w Algierii, jak i w Wietnamie zostali przez regularną armię doszczętnie rozgromieni), nie przyjmowano do wiadomości. Nawet opinie wrogów komunizmu (choćby Richarda Nixona), dotyczące lat 1946–1949, przyozdobiły Mao Zedonga laurami wielkiego stratega. Ustalone przez Mao wytyczne odnośnie do „ludowej wojny” teoretycznie obowiązują w armii ChRL nadal⁵, choć już krótkotrwała konfrontacja z Wietnamem w 1979 roku obnażyła ich zupełną anachroniczność⁶. W wodzu chińskich marksistów widziano i widzi się niedoścignętego wykonawcę zaleceń jego starożytnego rodaka, ogromnie dziś popularnego Sun Zi, istotnie wielkiego teoretyka wojskowości⁷.

¹ L. Bianco, *Les origines de la révolution chinoise, 1915–1949*, Paris 1967, s. 298.

² Czen Po-ta [Chen Boda], *Rewolucja październikowa a rewolucja w Chinach*, „O Trwały Pokój, o Demokrację Ludową”, 11 XI 1949.

³ M. Selden, *The Yanan Way in the Revolutionary China*, Cambridge, MA 1971; R. Thaxton, *China Turned Rightside Up. Revolutionary Legitimacy in the Peasant World*, New Haven, CT 1983; Ch. Johnson, *Peasant Nationalism and Communist Power; The Emergence of Revolutionary China*, Stanford, CA 1962.

⁴ Zob. świadectwa w: J. Polit, *Gorzki triumf: Wojna chińsko-japońska 1937–1945*, Kraków 2013, s. 68, 75 i n., 186.

⁵ W. Dziak, M.A. Pawiński, *Chińska Armia Ludowo-Wyzwoleńcza*, Warszawa 2014, s. 83.

⁶ E.F. Vogel, *Deng Xiaoping and the Transformation of China*, Cambridge, MA–London 2011, rozdz. 18. Dość powszechnie przyjmuje się, że jednym z zakładanych przez Denga (acz ubocznych) celów owej kampanii było skompromitowanie dominujących w sztabie armii zwolenników wojskowego nieuctwa, aby przeprowadzić wśród nich czystkę.

⁷ Zob. Sun Zi, *Sztuka wojenna*, tłum. i oprac. R. Stiller, Kraków 2003, s. 191 (wszystkie cytaty z Sun Zi z tego wydania, z podaniem rozdziału, wersetu i strony).

Większość ekspertów uznaje wpływ dzieła mistrza Sun na strategię komunistów jako aksjomat niewymagający dyskusji. Co osobliwe, czynią to – bez żadnego źródłowego podbudowania, jedynie pod wpływem swych kolegów zachodnich – sami badacze chińscy⁸. Tymczasem Mao Zedong wręcz ostentacyjnie podkreślał, że *Sztuki wojennej* Sun Zi nigdy nie czytał. Z charakterystyczną dla siebie dumą z nieuctwa przywódca KPCh pisał w 1968 roku: „nigdy nie chodziłem do szkoły wojskowej. Ani nie przeczytałem żadnej książki dotyczącej strategii. Ludzie mówią, że w moich kampaniach polegałem na *Romansie o Trzech Królestwach* i na *Sztuce wojennej* Sun Zi. Powiedziałem, że nigdy nie przeczytałem *Sztuki wojennej* Sun Zi. Owszem, przeczytałem *Romans o Trzech Królestwach*”⁹. Ponieważ jednak znaczna część koncepcji Mistrza Sun weszła do chińskiej literatury, teatru, a nawet stała się przysłowiami, rudymenarnie wykształcony Chińczyk musiał mieć pojęcie o tej pracy, nawet nigdy nie biorąc jej do ręki¹⁰. Za to zupełnie pewne jest, że admiratorem dzieła Sun Zi był totalnie pobity przez komunistów adwersarz Mao – Czang Kaj-szek (Chiang Kai-shek, Jiang Jieshi). Jako profesjonalny (w przeciwieństwie od Mao) oficer, *Sztukę wojenną* studiował on zarówno w chińskiej akademii wojskowej, jak i w japońskiej szkole Shinbo Gakko, gdzie europejskie (głównie pruskie) zasady wojny wykładano obok koncepcji znakomitego Chińczyka.

Podstawową, niezbyt zresztą wyrafinowaną zasadę strategii Mao, iż do zwycięstwa potrzebna jest druzgocąca przewaga liczebna, nie sposób jednak uznać za wytyczną strony prowadzącej wojnę asymetryczną, a zwłaszcza partyzancką. Przywódca KPCh preferował przewagę pięciokrotną; jego znany dowódca Lin Biao (późniejszy marszałek) aż sześciokrotną¹¹. Założenie to może szokować tych, którzy w walce chińskich komunistów z nacjonalistycznym Kuomintangiem (KMT) widzą walkę osamotnionego Dawida (zbrojnego, wedle Mao, tylko w „motykę i karabin”) z Goliatem, jakoby uzbrojonym po zęby przez Amerykanów. W rzeczywistości jednak KMT mógł przeciwstawić 1 200 000 żołnierzy komunistów nie mityczną liczbę 4 300 000 mln zbrojnych (której jedynym źródłem jest przemówienie Mao Zedonga z 10 X 1948¹²), a jedynie 2 500 000 ludzi. Resztę armii liczącej po pokonaniu Japonii 3 600 000 (a nie 4 300 000) Czang Kaj-szek rozpuścił do domów, znosząc też pobór do wojska. Po odliczeniu rozmaitych jednostek logistycznego wsparcia realna siła uderzeniowa topniała do 1 750 000¹³. Ponieważ zaś działania wojenne toczyły

⁸ Np. X. Li, *A History of Modern Chinese Army*, Lawrence 1997, s. 68 („Mao [...] highly praised *The Art of War* and asserted that it contained scientific truth”).

⁹ Cyt. za: J. Guillermez, *The Soldier [w:] Mao Tse-tung in the Scales of History*, ed. D. Wilson, Cambridge 1978, s. 128.

¹⁰ Właśnie na tej zasadzie w przemówieniach Mao zdarzają się wzięte z Sun Zi porzekadła, które czołobitni wobec wodza KPCh autorzy (jak cytowany Li Xiaobing) traktują jako świadome cytaty ze *Sztuki wojennej*.

¹¹ Mao Zedong, *Selected Works of Mao Tse-tung*, vol. IV, Peking 1967, s. 161–162; Lin Biao cyt. w: R. Rigg, *Red China's Fighting Hordes*, Harrisburg, PA 1951, s. 202. Pod tym względem Mao, być może, był naprawdę uczniem Mistrza Sun: zob.: Sun Zi, III, 13, s. 39

¹² Okólnik Mao Zedonga na plenum KC, 10 X 1948, w: T. Saich (with the contribution of B. Yang), *The Rise to Power of the Chinese Communist Party. Documents and Analysis*, Armonk 1994, s. 1320.

¹³ P. Jowett, *The Chinese Army 1937–1949*, London 2005, s. 16; idem, *China's Wars. Rousing the Dragon 1894–1949*, Oxford 2013, s. 345, 356–357; E.R. Hooton, *The Greatest Tumult. The Chinese Civil War, 1936–1949*, London 1991, s. 65.

się jedynie na terenie części Chin Północnych, rząd zaś musiał pozostawić garnizony także na Południu oraz (a raczej przede wszystkim) w trzymanyh przez siebie wielkich miastach i twierdzach, na głównych kierunkach uderzeń komuniści mieli zawsze przewagę liczebną. Wynikała ona też z faktu, że nie kontrolując początkowo wcale większych ośrodków miejskich (stolica partii – Yan’an – nie miała 30 000 mieszkańców), komuniści nie musieli ich bronić. Początkowo mogli zawsze uchylić się od bitwy, dysponując niezmiernie cennym przywilejem wyboru miejsca i czasu konfrontacji.

Teoretycznie, dysponując znacznie ludniejszym terytorium niż KPCh (ta ostatnia kontrolowała w 1946 r. najwyżej 26% mieszkańców Chin), nacjonałiści mogli wystawić znacznie większe armie. Mas tych nie dałoby się jednak umundurować i uzbroić. Właśnie z tego powodu podczas wojny antyjapońskiej (1937–1945) rządowa Armia Narodowo-Rewolucyjna prawdopodobnie nigdy nie przekroczyła 4 000 000, choć zasoby ludzkie teoretycznie wystarczyłyby na wyłonienie siły czterestomilionowej¹⁴. Wojska zmagające się w wojnach domowych pierwszej połowy XX wieku były jeszcze mniejsze. Tak zwana wojna roku Jiazi (1924), która zniszczyła armię największego z warlordów, Wu Peifu, zaangażowała po obu stronach 420 000 ludzi¹⁵. Kolejna, rozpoczęta u schyłku 1925 roku między Feng Yuxiangiem i sprzymierzonymi warlordami, Zhang Zuolinem i Wu Peifu, zmobilizowała około 600 000 żołnierzy¹⁶. Sławna ekspedycję północną (*Beifā*, 1925–1928), która doprowadziła do zdobycia większości Chin przez Kuomintang, Czang Kaj-szek rozpoczął na czele mniej więcej stu tysięcy wojsk. W trzyletnich krwawych walkach, największych przed inwazją japońską, walczyło może 1 100 000 zbrojnych¹⁷. Rozbudowę armii Czanga po 1945 roku ograniczała szczupłość korpusu oficerskiego, w znacznej mierze zniszczonego podczas ośmioletniej wojny z Japonią. Tymczasem oficerowie z rozwiązanych przez rząd projapońskich formacji kolaboracyjnych (przede wszystkim armii Cesarstwa Mandżukuo), pozbawieni środków do życia, zasilili w znacznej części szeregi komunistów¹⁸.

Dopiero w lipcu 1947 roku nacjonałiści zdecydowali się na ogłoszenie mobilizacji, powiększając wyraźnie swe szeregi. Nawet wtedy jednak (w szczytowym momencie, czyli latem–jesienią 1947 r.) nie mogło w nich służyć więcej jak 1 700 000–2 500 000 żołnierzy¹⁹. Wszelako pobór – tak samo przymusowy – stosowała też strona komunistyczna. W lecie 1947 roku Mao, wchłonawszy wziętą wcześniej do sowieckiej niewoli armię byłego Mandżukuo, wcieleniu do szeregów 100 000 żoł-

¹⁴ J. Polit, *Gorzki triumf...*, s. 73.

¹⁵ A. Waldron, *War and the Rise of Nationalism in Twentieth Century China*, „The Journal of Military History” 1993, October, t. 57, no. 5 (special issue), s. 98; idem, *From War to Nationalism. China's Turning Point 1924–1925*, Cambridge, MA 1995, s. 212–213.

¹⁶ H.-s. Ch’i, *Warlord Politics in China, 1916–1928*, Stanford, CA 1976, s. 137–138.

¹⁷ D. Jordan, *The Northern Expedition. China's National Revolution 1926–1928*, Honolulu 1976, s. 76 i n.; H.-s. Ch’i, op. cit., s. 138.

¹⁸ J. Polit, *Pod wiatr. Czang Kaj-szek 1887–1975*, Kraków 2008, s. 535; J. Taylor, *Generalissimo. Chiang Kai-shek and the Struggle for Modern China*, Cambridge, MA–London 2009, s. 317–318.

¹⁹ S. Pepper, *The KMT-CCP Conflict 1945–1949* [w:] *The Cambridge History of China*, eds. D. Twitchett, J.K. Fairbank, vol. XIII: *Republican China*, part 2, Cambridge 1986, s. 737.

nierzy koreańskich i wybraniu rekruta w Mandżurii miał do dyspozycji 1 950 000 żołnierzy. Rok później, w lipcu 1948 roku, było ich 2 800 000, a po zajęciu Pekinu w lipcu 1949 roku czteromilionowa, zasilona jeńcami armia Mao osiągnęła druzgocącą przewagę nad topniejącymi i rozpadającymi się siłami nacjonalistów²⁰.

W istocie Kuomintang nie miał nawet przewagi technicznej, chociaż komuniści zapewniali jesienią 1946 roku, ustami samego Zhou Enlaia, że wrogi im rząd posiadał „przeszło tysiąc samolotów amerykańskich”, które to maszyny rychło miały się rozmnożyć do dziewięciu eskadr liczących 1750 (!) płatowców²¹. Ową powietrzną armadę wspierać miała „pokaźna ilość czołgów i ciężkiej artylerii”²². Fantazje te nie mogą się ostać wobec poufnych danych amerykańskich. Mówią one, że w marcu 1947 roku lotnictwo KMT posiadało tylko 342 maszyny bojowe i 152 transportowe, przy czym – wedle ocen tychże ekspertów – od sierpnia 1947 roku stało się „całkowicie nieefektywne oprócz paru samolotów transportowych”²³. Siły pancerne Republiki Chińskiej składały się z jednej brygady lekkich czołgów Stuart M3A3, posiadających tylko działa 37 mm (była to nieco ponad setka maszyn), a także z dwa razy większej liczby czołgów rozmaitych typów (sowieckich, francuskich oraz japońskich) rozrzuconych jako wsparcie oddziałów piechoty²⁴. Maksymalna liczba czołgów użytych w jednej kampanii (pod Hwai Hai na przełomie lat 1948/1949; były to właśnie Stuartry) wynosiła 42²⁵. Siłom tym komuniści mogli przeciwstawić dawny sprzęt japońskiej Armii Kwantuńskiej, przekazywany im od lata 1945 roku przez okupującą Mandżurię armię Stalina. Wedle oficjalnych danych Kremla, tylko dwa z trzech sowieckich dalekowschodnich frontów przekazały partii Mao 861 samolotów, 600 czołgów oraz ponad 3700 dział i moździerzy. Do tego dochodziła broń pojapońska przysłana z Korei (2000 wagonów) oraz (prezentowany przez komunistów jako zdobyczne dostawy amerykańskie) dostarczony przez Rosjan sprzęt poniemiecki²⁶.

Produkcja broni w 15 głównych arsenałach Republiki Chińskiej absolutnie nie dorównywała wytwórczości kontrolowanej przez Stalina Mandżurii. W 1946 roku wynosiła ona miesięcznie 9000 karabinów Mauzera 98k (tzw. „karabinów Czang Kaj-szeka”), 550 brenów i 250 leciwych już, chłodzonych wodą karabinów

²⁰ J. Guillermaz, *Historie du Parti communiste chinois (1921–1949)*, Paris 1968, s. 361; J. Gittings, *The Role of the Chinese Army*, London 1967, s. 2, 304; X. Li, op. cit., s. 78.

²¹ Wypowiedź Zhou w „Prawdzie” z 4 X 1946, cyt. w: G. Jefimow, *Zarys nowożytnej i współczesnej historii Chin*, Warszawa 1952, s. 438; U Sju-cuan [Wu Xuzuan], *O woorużennoj agresji SSZA protiv Kitaja*, Moskwa 1950, s. 25.

²² W. Rodziński, *Historia Chin*, Wrocław 1992, s. 676; idem, *Agresja amerykańska w Chinach, 1945–1949*, Warszawa 1956, s. 160.

²³ Raport gen. McConnella, 21 III 1947, *Foreign Relations of the United States 1947*, vol. VII, Washington 1972, s. 79–80, 95–96.

²⁴ P. Jowett, *The Chinese Army...*, s. 38; idem, *China's Wars...*, s. 347–349.

²⁵ G. Bjorge, *Moving the Enemy. Operational Art in the Chinese PLA's Huai Hai Campaign*, Fort Leavenworth, KS 2004, s. 109; J. Polit, *Chiny 1946–1949*, Warszawa 2010, s. 220.

²⁶ O. Borisow, *Zwizsek Radziecki a mandżurska baza rewolucyjna 1945–1949*, tłum. T. Ładyka, Warszawa 1979, s. 199; B.N. Wereszczagin, *W starom i nowom Kitaje*, Moskwa 1999, s. 18; J. Chang, J. Halliday, *Mao*, Warszawa 2007, tłum. P. Amsterdamski, s. 299–300. Instruktorami (uczestniczącymi potem w chińskich walkach bratobójczych „ochotniczo”, a czasem z nienawiści do Czang Kaj-szeka) byli pojmani przez Sowieców oficerowie japońscy.

maszynowych Maxim MG08. Liczba montowanych moździerzy wynosiła 100 dla modelu 82 mm i 450 dla modelu 60 mm²⁷. W całej Republice nie było zakładu zdolnego produkować ciężarówki, samoloty bojowe czy czołgi.

O tempie marszu wojsk obu stron rozstrzygały w ogromnej mierze nogi piechurów i jucznych zwierząt: pod tym względem chińska wojna domowa należy niemal bez reszty do epoki przedprzemysłowej²⁸. Tam jednak, gdzie transport kolejowy odegrał sporą rolę, to znaczy w Mandżurii, czynnik ów pracował właśnie na korzyść komunistów. Gęsta (na chińska miarę) wewnętrzna sieć torów znajdowała się bowiem w znacznej mierze pod kontrolą sowiecką, podczas gdy połączenie z właściwymi Chinami było wąskie i łatwe do przecięcia²⁹.

Powyższe dane jasno ukazują, że wojna chińska lat 1946–1949 nie była bojami chłopskiej partyzantki z profesjonalną armią, ale zmaganiem regularnych wojsk z rozstrzygającą w nich rolę ciężkiego sprzętu. Wynikało to zresztą z doktryny wojennej Mao. Uważany na Zachodzie za genialnego zwolennika wyższości guerilli, głosił on konsekwentnie, że „wojna regularna jest priorytetem, a partyzantka uzupełnieniem”, podkreślając, że zwycięstwo jest wykluczone, „jeśli tego nie zrozumiemy, jeśli nie uznamy, że wojna regularna decyduje o ostatecznym rezultacie wojny, jeśli nie zwrócimy uwagi na budowę regularnej armii”³⁰. Już w 1944 roku, oczywiście przewidując wojnę domową z rządem, kierownictwo partii nakazało „stopniowe” przejście do manewrowej wojny regularnej³¹. Wkroczenie Sowietów i budowa przez nich profesjonalnej armii dla Mao (nazwanej potem Chińską Armia Ludowo-Wyzwoleńczą, ChALW) doprowadziły do zupełnej zmiany bojowej doktryny w duchu ówczesnej stalinowskiej. Odwrotnie do tego, co potem twierdzono, powiadała ona: „Możemy szybko zająć wszystkie wielkie i małe miasta oraz okrażane przez nas obecnie główne szlaki transportowe, a także te, które nasze siły mogą osiągnąć, zajmując większe miasta i szlaki transportowe przy pomocy wojsk regularnych, zaś małe przy pomocy partyzantki i milicji ludowej”³². Zajęte punkty należało naturalnie utrzymać.

Doktryna bojowa Mao nie różniła się więc od doktryny Czang Kaj-szeka. Fatalną przywarą tego ostatniego był wszakże – paradoksalnie – fakt, że kontrolując początkowo większość Chin, zmuszony był do rozproszenia sił w bronionych miastach, wobec czego na masę manewrową pozostawało już bardzo niewiele. Skoncentrowane głównie w Mandżurii elitarne siły ChALW mogły natomiast swobodnie wybierać miejsce i czas uderzenia.

²⁷ Dane za: P. Jowett, *China's Wars...*, s. 353.

²⁸ J. Guillermez, *Histoire du Parti communiste chinois...*, s. 433 (autor, wybitny francuski historyk i dyplomata, był służącym w Chinach kompetentnym wojskowym w stopniu pułkownika i świadkiem opisywanych przez siebie wydarzeń).

²⁹ Zob. M.H. Tanner, *Railways in Communist Strategy and Operations in Manchuria* [w:] *Manchurian Railways and Opening of China*, eds. B. Elleman, S. Kotkin, Armonk 2010, s. 149–170.

³⁰ Mao Zedong, *Problems of War and Strategy* [w:] *Selected Works*, vol. II, s. 229–230.

³¹ W.W. Whitson, *The Chinese High Command. A History of Communist Military Politics, 1927–1971*, New York 1973, s. 83.

³² Cyt. za: H.M. Tanner, *Guerilla, Mobile and Base Warfare in Communist Military Operations in Manchuria, 1945–1947*, „The Journal of Military History” 2003, October, t. 117, s. 1180; por. też s. 1179.

O wyniku największych bitew wojny domowej, takich jak pod Siping (1946), Menglianggu (1947), a nade wszystko Huai Hai (1948–1949), zadecydowała siła ognia artyleryjskiego³³. Jak już wspomniano, przy pomocy Sowieców, których rola w zwycięstwie KPCh jest jak najbardziej niesłusznie pomniejszana, komuniści chińscy w istocie zdołali na przełomie lat 1945/1946 stworzyć potężną, regularną armię w Mandżurii³⁴. Armia owa została jednak w maju i kwietniu 1946 roku pobita przez elitarne siły Czang Kaj-szeka i byłaby doszczętnie zniszczona, gdyby nie amerykański mediator, generał George Marshall, który 31 maja wymusił na nacjonalistach katastrofalne dla nich zawieszenie broni. Nadmienić należy, że obserwujący na bieżąco ówczesne wydarzenia Sztab Naczelnego Wodza Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie, optymistycznie meldując, iż „wojska rządowe Czang Kai-Szeka stale komunistów wypierają i zadają im dotkliwe porażki”, od początku ostrzegał, że „jednocześnie wpływowe amerykańskie grupy polityczne działają na korzyść chińskich komunistów, a tym samym na rzecz ZSRR”³⁵.

Owa zabójcza dla Kuomintangu rola marshallowskiego pośrednictwa, dająca komunistom zbawienną „pieredyszkę” i w rezultacie czyniąca żołnierzy Czanga więźnikami zdobytych przez nich mandżurskich miast, jest bezdyskusyjna i występuje coraz wyraźniej w każdej następnej książce na ten temat³⁶. Wybuchy wściekłości na poczynania Marshalla przepełniają ówczesne zapisy w dzienniku Czang Kaj-szeka³⁷.

³³ Moja praca *Chiny 1946–1949* jest w istocie monografią kampanii Huai Hai opatrzoną obszernym wstępem; wydawca (Wydawnictwo Bellona) zmienił oryginalny tytuł ze względów komercyjnych. Najlepszym omówieniem tego starcia w języku angielskim jest cytowana już (a w istocie niefunkcjonująca w obiegu naukowym) praca Garego Bjorge *Moving the Enemy*. O bitwie pod Siping pisał ostatnio Harold M. Tanner (*The Battle for Manchuria and the Fate of China. Siping 1946*, Bloomington 2013); nie wszystkie wnioski z tej ciekawej monografii są przekonujące.

³⁴ Zob. S.N. Goncharov, J.W. Lewis, Xue Litai, *Uncertain Partners. Stalin, Mao and the Korean War*, Stanford, CA 1993, s. 9–15; S.I. Levine, *Anvil of Victory. The Communist Revolution in Manchuria, 1945–1948*, New York 1987, s. 240 i n.; J. Taylor, op. cit., s. 356, 372–373. Trafne (oparte na źródłach sowieckich) uwagi, prostujące poglądy na rzekomo niechętny stosunek Stalina do Mao podczas wojny domowej, dają: A. Pantsov, S. Levine, *Mao. A Real Story*, New York 2012, s. 352–353.

³⁵ Komunikat Informacyjny nr 30 (16 XII 1946), Komunikat Informacyjny nr 7 (5 XII 1945) [w:] „Komunikaty Informacyjne” Sztabu Naczelnego Wodza/Sztabu Głównego Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie (1945–1947), oprac. Cz. Brzoza, Kraków 2008, s. 584 (pierwszy cytat), s. 160–161 (drugi cytat). Niedostatecznie poinformowani polscy wojskowi mniemali, co prawda, że Marshall reprezentuje nurt przychylny Chinom Narodowym.

³⁶ P. Jowett, *China's Wars...*, s. 367; D.G. Gillin, R.H. Myers, *Introduction* [w:] *Last Chance in Manchuria. The Diary of Chang Kia-ngau*, eds. D.G. Gillin, R.H. Myers, Stanford, CA 1989, s. 26–27; A. Waldron, *China without Tears. If Chiang Kai-shek Hadn't Gambled in 1946* [w:] *What if? The World's Foremost Military Historians Imagine What Might Have Been*, ed. R. Cowley, Berkeley 2000, s. 385–387; F.C. Pogue, *George C. Marshall*, vol. IV: *Statesman, 1949–1959*, New York 1987, passim, np. s. 61; D. Unger, *George Marshall. A Biography*, New York 2014, rozdz. IX; J. Taylor, op. cit., s. 358–359; J. Chang, J. Halliday, op. cit., s. 297–298.

³⁷ R.H. Myers, *Frustration, Fortitude and Friendship. Chiang Kai-shek's Reactions to Marshall's Mission* [w:] L.I. Bland, *Marshall's Mediation Mission to China. December 1945–January 1947*, Lexington, VA 1998, s. 149–171.

Generał (wedle notatki z 28 IV 1946) miał być „mentalnie całkowicie kontrolowany przez komunistów”³⁸.

Jeszcze bardziej zabójcze było jednak amerykańskie embargo na dostawy broni do Chin, nałożone przez zrażoną do KMT administrację Trumana w sierpniu 1946 roku i odcinające nacjonalistów od wsparcia właśnie wtedy, gdy pomoc Stalina dla Mao osiągnęła apogeum. Badający przyczyny „utrąty Chin” Kongres USA całkiem słusznie uznał owo embargo za jedną z głównych przyczyn katastrofy Czang Kaj-szeka³⁹. Skala rzekomo olbrzymiej pomocy Stanów Zjednoczonych dla Republiki Chińskiej należy zresztą do najbardziej zafałszowanych aspektów ówczesnych wydarzeń, a wymieniane kwoty sięgają 6 miliardów dolarów. W rzeczywistości do czasu nałożenia embargo rząd Republiki otrzymał od USA i Kanady 761 200 000 dolarów, z czego jednak tylko część w bezpośrednich pożyczkach, a resztę w przekazanych, zwykle niezwiązanych z prowadzeniem wojny, towarach. Po zniesieniu sankcji w maju 1947 roku przyznano, co prawda, wcale znaczną pomoc wojskową, ale żadne jej dostawy nie dotarły do Chin przed listopadem 1948 roku, po którym sprawa Republiki była już definitywnie przegrana⁴⁰. Po prostu Biały Dom niemal do końca – to znaczy do schyłku 1948 roku – nie wierzył w możliwość podboju Chin przez komunistów.

Do katastrofy Republiki Chińskiej na pewno przyczyniły się decyzje strategiczne Czang Kaj-szeka. Nie wynikały one jednak z braku wyobraźni czy mylnego odczytania wskazówek Sun Zi, którego dziełem przywódca KMT (jak wspomniano) się pasjonował. Podkreślane przez wielu autorów wady sztabu i korpusu oficerskiego oraz spadające morale nacjonalistów odegrały jednak w tej kwestii rolę znacznie mniejszą, niż się przypuszcza, podobnie jak standardowo przypominana niechęć mieszkańców skrajnej Północy Chin do pochodzącej z Południa armii⁴¹. Powodem była fatalna sprzeczność między względami militarnymi, z jednej strony, a politycznymi i gospodarczymi z drugiej. Tak więc Czang, wprowadzając wiosną 1946 roku elitarne wojska do Mandżurii, otoczonej ze wszystkich stron przez terytorium sowieckie i połączonej z resztą kraju tylko łatwym do przecięcia pasmem torów, rozumiał

³⁸ Cyt. za: H.M. Tanner, *The Battle for Manchuria...*, s. 154. Lektura ówczesnych dokumentów amerykańskiego mediatora staje się z upływem czasu coraz bardziej kompromitująca dla Marshalla jako polityka, wojskowego i człowieka (zob. *The Papers of George Catlett Marshall*, vol. V, ed. L.I. Bland, Baltimore 2003, passim, np. s. 528, 529, 556, 589).

³⁹ Z. Góralczyk, *Komunistyczna Partia Chin a Stany Zjednoczone, lipiec 1921–czerwiec 1950*, Warszawa 1981, s. 239; Tang Tsou, *American Failure in China, 1941–1950*, Chicago 1964, s. 428.

⁴⁰ B. Crozier, *The Man Who Lost China. The First Full Biography of Chiang Kai-shek*, New York–London 1976, s. 294, 301–302; O.A. Westad, *The Chinese Civil War 1946–1950. Decisive Encounters*, Stanford, CA 2003, s. 186; J. Polit, *Pod wiatr...*, s. 561–562; J. Taylor, op. cit., s. 383. Sprawiedliwość każe przyznać, że wszystkie te fakty przedstawił już przed laty Anthony Kubek: *How the Far East Was Lost. American Policy and the Creation of Communist China 1941–1945*, Chicago 1963.

⁴¹ L.E. Eastman, *Seeds of Destruction. Nationalist China in War and Revolution, 1937–1949*, Stanford, CA 1984, s. 160–166 (praca skrajnie niechętna KMT); S. Pepper, *Civil War in China. The Political Struggle, 1945–1949*, Lanham 1999 [i Berkeley 1978], s. 201–204 (autorka nie zna się na kwestiach militarnych i w założeniu od nich abstrahuje, wypowiada się wszakże na ich temat z dużą pewnością siebie).

doskonale, że naraża kwiat swych armii na niebezpieczeństwo odcięcia i zagłady. Wszelako tylko Mandżuria, jako jedyne w Chinach terytorium przemysłowe, mogła odrodzić gospodarkę Republiki trawioną katastrofalną inflacją. Istniała ponadto groźba, iż partia Mao, po zainstalowaniu się w Mandżurii, proklamuje tam separatystyczną „demokrację ludową”, której Stalin udzieli uznania i poparcia, jak to się stało nie tak dawno w wypadku Mongolii Zewnętrznej. Nad tym niebezpieczeństwem nie mogły przeważać względy czysto wojskowe, skoro „podporządkowanie politycznego punktu widzenia wojskowemu byłoby absurdalne, gdyż wojnę stworzyła polityka”⁴². W tej sytuacji Czang wybrał arcyryzykowną opcję zadania szybkiego, lecz totalnie niszczącego ciosu. Wspomniana już, fatalna interwencja Marshalla, liczącego na wymuszenie całkowitego końca walk, zamieniła to posunięcie w katastrofę.

Do klęski nacjonalistów w ogromnej mierze przyczyniła się też agentura, bardziej może niż w jakiegokolwiek innej wojnie XX wieku. Tajni agenci KPCh, zwani „kretami” z powodu swej wieloletniej, utajnionej obecności w szeregach Kuomintangu, nie tylko po prostu informowali Mao o planach przeciwnika. Najcenniejsi z nich, jak Xiong Xianghui w sztabie atakującego Yan’an generała Hu Zongnana, Liu Fei w sztabie generalnym czy Guo Rugui w rządowym Ministerstwie Obrony, odgrywali rolę agentów wpływu, proponując i popierając operacje, które – z pozoru wyglądając na rozsądne – stawiały wojska KMT w śmiertelnym niebezpieczeństwie. Na polu bitwy zdraycy w generalskich mundurach potrafili przeważać szalę, jak pod Xuzhou w listopadzie 1948 roku, gdzie He Jifeng, tajny i wieloletni członek KPCh, poddawszy na rozkaz Mao swoją dywizję, doprowadził do przerwania frontu⁴³. Przywódca komunistów podpisałby się na pewno pod opinią mistrza Sun, iż „nie ma takiej rzeczy, w której nie dałoby się użyć na dobre szpiegostwa”⁴⁴. Wirtuozem działań tego rodzaju był wszakże jego mistrz Stalin, który chińskiej *Sztuki wojennej* raczej nie czytał.

W przeciwieństwie do znaczącej roli agentury, postawa cywilnej ludności w chińskiej wojnie domowej odegrała rolę niewielką. Opinia ta może szokować osoby podzielające obiegowy pogląd, jakoby partia Mao wygrała, gdyż tylko ona zrozumiała i rozwiązała chiński problem agrarny, zdobywając sobie poparcie wsi. Naprawdę jednak chińska wojna domowa nie była wojną chłopską o podział ziemi. W istocie wieśniacy nie chcieli brać ziemi z rąk komunistów, o czym najlepiej świadczy fakt, że partia musiała swą reformę rolną wcielać w życie wielokrotnie (w Mandżurii trzy razy, ale w Guangdongzie aż siedem)⁴⁵. Chłopi, którzy otrzymali nadziei, mieli zresztą przez to dodatkowy powód, by nie porzucać własnego zagonu, idąc do komunistycznej Armii Ludowo-Wyzwoleńczej. Reforma mogła wpłynąć na wynik

⁴² C. von Clausewitz, *O wojnie*, t. II, tłum. A. Cichowicz, L. Kloc, Warszawa 1958, s. 251.

⁴³ G.J. Bjorge, op. cit., s. 107; B. Barnouin, Yu Changgen, *Zhou Enlai. A Political Life*, Hong Kong 2006, s. 109–110; J. Polit, *Chiny 1946–1949*, s. 229–232. Szerzej: D.G. Gillin, *Spies and Traitors. The Role of Espionage in the Defeat of The Nationalists in the Chinese Mainland, 1945–1949* [w:] *Proceedings of Conference on Chiang Kai-shek and Modern China*, vol. II, *Chiang Kai-Shek and National Revolution*, Taipei 1987, s. 732–764.

⁴⁴ Sun Zi, XIII, 14, s. 130.

⁴⁵ R. Sławiński, *Geneza Chińskiej Republiki Ludowej*, Warszawa 1987, s. 120.

zмагаń chyba tylko o tyle, że przez nią komuniści roztaczali kontrolę nad całą (tzn. nad jej zasobami żywności, siły roboczej i pociągowej), podczas gdy pobity Kuomintang kontroli takiej nie posiadał. Wojna domowa nie jest jednak ekwiwalentem demokratycznego głosowania. Prawdopodobnie niewielu sympatyzujących z komunistami zwolenników rozumowania, że Mao wygrał, bo najwidoczniej miał większe poparcie, powtórzyłoby je bez wahania odnośnie do zwycięstwa na przykład generała Franco. W istocie „tym, co zadecydowało, były bitwy; nacjoniści prawdopodobnie zapanowaliby nad całą, wychodząc z miast, na modłę chińskich dynastii cesarskich, gdyby pokonali regularne armie komunistów. [...] Zwycięstwo komunistów w wojnie domowej spowodowane było przede wszystkim złym dowodzeniem po stronie nacjonalistów w ramach wojny konwencjonalnej, której zasady były rozumiane przez oficerów obydwu stron”⁴⁶. Na przekór modnym dziś teoriom, według których dzieje dwudziestowiecznych Chin to ciąg rewolucji spowodowanych przez przyczyny społeczne i ekonomiczne, nie nastroje ludności, lecz sama przemoc była dziejami Państwa Środka najbardziej istotną „siłą twórczą”⁴⁷. Tak więc, los Kuomintangu rozstrzygnął się na polach bitew.

Samo jednak dążenie do decydującej bitwy, widoczne u komunistów co najmniej od lata 1948 roku (po stronie nacjonalistycznej występowało ono od początku) było całkowicie sprzeczne z elementarnymi zasadami wojny partyzanckiej. Było też, nawiasem mówiąc, antytezą nauk starożytnego mistrza Sun Zi. Głosił on, jak wiadomo, że „lepiej przechwycić wrogi pułk w całości, niż go niszczyć. Lepiej przechwycić wrogą kompanię w całości, niż ją zniszczyć. Lepiej przechwycić wrogi pluton w całości, niż go zniszczyć. [...] Kto umiejętnie prowadzi wojnę, zwycięża nieprzyjacielskie wojska bez bitwy”⁴⁸. W rzeczy samej, Mistrz Sun „zakazywał »brania w kocioł« przeciwnika. W kierowaniu ludźmi zalecał poleganie na »regułach spontanicznego ruchu«, wywoływanego przez umiejętnie tworzenie sytuacji, w jakich ludzie reagować będą w określony sposób, nie zaś odwoływanie się do dyscypliny i rozkazu”⁴⁹. Tymczasem ostateczna katastrofa wojsk KMT w kampanii Huai Hai była wręcz zaprzeczeniem owych nauk. Przedstawiała za to klasyczny przypadek wslawionej przez Hannibala i Napoleona „strategii na powalenie” przeciwnika. Jako zaczerpniętą z wojskowych uczelni pruskich *Vernichtungsschlacht* wykładano ją w wojskowych szkołach japońskich, gdzie studiował Czang Kaj-szek, oraz w sowieckiej Akademii im. Frunzego, której absolwentem był bodaj najwybitniejszy dowódca Mao, „jednooki smok”, Liu Bocheng. Ten ostatni, współpracując kampanię Huai Hai, powoływał się na Moltkego starszego, a nie Sun Zi⁵⁰. W opinii Deng Xiaopinga, który jako komisarz polityczny przy „jednookim smoku” należał do ludzi dobrze

⁴⁶ E.L. Dreyer, *China at War, 1901–1949*, London–New York 1995, s. 355–356.

⁴⁷ Zob. uwagi Arthura Waldrona: *War and the Rise of Nationalism...*, s. 103–104, *passim*.

⁴⁸ Sun Zi, III,2; III,10, s. 36 i 38.

⁴⁹ K. Gawlikowski, *Strategie na konflikt i negocjacje – o Sztuce wojny Mistrza Sun, „Azja – Pacyfik”* 1998, t. 1, Toruń 1998, s. 209.

⁵⁰ G.J. Bjorge, *op. cit.*, s. 175, 178. Sam Bjorge powołuje się stale na Sun Zi, komentując decyzje generałów komunistycznych – ale nigdzie nie wykazuje, by powoływali się nań sami komuniści.

poinformowanych, „można słusznie powiedzieć, iż poglądy wojskowe towarzysza Liu Bochenga tworzyły istotną część myśli wojskowej Mao Zedonga”⁵¹.

Dodać można, choć zapewne nie ma to większego znaczenia, że w czasie decydujących kampanii wojny słynny Mistrz Sun przywołany został *expressis verbis* tylko raz, i to nie przez komunistów, lecz ich przeciwników. Mianowicie okrążony pod Xuzhou przez czerwoną Armię Ludowo-Wyzwoleńczą kuomintangowski generał Sun Yuanliang, prosząc swego zwierzchnika, by ten nie respektował nadesłanych ze stolicy nierealistycznych rozkazów natarcia, powołał się na opinię Sun Zi, że „jeśli położenie jest takie, iż [wódz] nie może wygrać, a władca rozkazał wytoczyć bitwę, wódz nie musi go słuchać”⁵².

Ostatecznie komuniści chińscy wygrali więc dzięki czynnikom wojskowym, a nie większej atrakcyjności swego programu. Niechętny nacjonalistom, ale rzetelnie korzystający z danych źródłowych badacz jednej z najświeższych prac wskazuje, że w Mandżurii „brak masowego poparcia sprawiał, iż pozycja Partii Komunistycznej była bardzo słaba i zależała głównie od poparcia Sowieckiej Armii Czerwonej”⁵³. Dodatkowo dowodzi tego fakt, że choć w armii KMT prawdziwą plagą była dezercja (choć raczej poborowych niż żołnierzy i spowodowana tym, że szeregowiec Republiki – inaczej niż jego komunistyczny przeciwnik – utrzymywać się musiał ze zdewaluowanego przez inflację żołdu), to podczas całej wojny nie zdarzył się wypadek przejścia oddziału armii rządowej na stronę komunistów. Do takich (nielicznych) epizodów dochodziło jedynie w formacjach posiłkujących rząd centralny lokalnych gubernatorów. W decydującej, fatalnej dla Czang Kaj-szeka kampanii Huai Hai armie Kuomintangu nie kapitulowały, lecz biły się do wyczerpania amunicji, póki ostatnich oddziałów nie zniszczono w trzech izolowanych, otoczonych przez przeważające siły kotłach. Zginęło lub dostało się do niewoli po odniesieniu ran czterech z pięciu wodzów grup armii.

Znaczna część nacjonalistycznych generałów poległa w walce. Może to oczywiście znaczyć, że – w przeciwieństwie do generałów komunistycznych – nie byli oni dość roztropni, jeśli chodzi o chronienie swoich własnych osób; niemniej patriotyzm i oddanie ze strony generałów nie mogą być negowane. Skapitulowało tych niewielu, którzy byli od lat tajnymi agentami komunistów, wierząc, że swym przykładem pociągną za sobą innych. Jednakże inni generałowie walczyli do końca, a ci, którzy ostatecznie skapitulowali, zrobili to dopiero wtedy, gdy finalny wynik wojny był przesądzony⁵⁴.

Komunistyczna armia pozyskiwała swych żołnierzy dokładnie tak jak nieprzyjacieli, to znaczy drogą przymusowego poboru. Przebiegał on równie opornie, jak na obszarach kontrolowanych przez KMT. „W istocie aż do 1948 r. ChALW miała wielkie trudności w rekrutacji żołnierzy, nawet na obszarach znajdujących się pod jej wojskową kontrolą. [...] Na ogół rezultaty kampanii politycznych, by zaciągnąć

⁵¹ X. Deng, *In Memory of Liu Bocheng* [w:] *Selected Works of Deng Xiaoping*, vol. II, Beijing 1994, s. 187.

⁵² Sun Zi, 10, 18, s. 102; G.J. Bjorge, op. cit., s. 201–202.

⁵³ H.M. Tanner, *Communist Military Operations in Manchuria...*, s. 1198.

⁵⁴ L. Ladany, *The Communist Party of China and Marxism 1921–1985. A Self-Portrait*, Stanford, CA 1992, s. 139.

się do Armii Wyzwoleńczej, były rozczarowujące”⁵⁵. W tej sytuacji chętnie wcielano we własne szeregi wygłodzonych i nierozumiejących zwykle sensu zmagañ jeńców.

Ludność cywilna pozostawała w Chinach zasadniczo obojętna wobec konfrontacji między wielkimi armiami. Warto w tym miejscu wspomnieć – mówiąc o rzekomej „wojnie ludowej” w Państwie Środka – że oczywiście dla Polaka założenie, iż „partyzanci” muszą się cieszyć poparciem mieszkańców obszaru, na którym operują, nie jest podzielane przez znaczną część obcej historiografii. Z historiografią sowiecką na czele, określa ona mianem „wojny ludowej” czy też „małej wojny” wszelkiego rodzaju operacje nieregularne i dywersyjne poza liniami wroga, zupełnie abstrahując od stosunku do nich miejscowej ludności⁵⁶. Przy tego rodzaju założeniach mianem „zagonu partyzanckiego” nazwać można nawet rozpoczęty w połowie 1947 roku rajd statystycznej (!) komunistycznej armii Liu Bochenga znad Rzeki Żółtej w stronę położonych w sercu państwa KMT Gór Dabie (*Dabie Shan*), który to rajd rzeczywiście wyszedł na głębokie tyły nacjonalistów, zwiastując przełom w wojnie domowej⁵⁷.

Oficjalne enuncjacje chińskich i sowieckich komunistów mówiły aż za wiele o tym, iż rzekomo „na zapleczu kuomintangowskim utworzył się drugi front wojny domowej, a w jego pierwszych szeregach kroczą robotnicy chińscy”⁵⁸. Naprawdę jednak wysłannicy sowieccy do Chin, z Anastasem Mikojanem na czele, donosili Stalinowi, że nawet w „proletariackim” Szanghaju oraz „mieście legendarnej komuny” Kantonie „nie ma żadnego komunistycznego podziemia”⁵⁹.

Obojętny stosunek ludności cywilnej wynikał przede wszystkim z faktu, że armie pod rozmaitymi flagami walczyły w Chinach od obalenia monarchii w 1911 roku. Udręczeni pochodami wojsk mieszkańcy Państwa Środka pragnęli nade wszystko spokoju. W sukurs nadciągającym komunistom nie przyszło wszakże ani jedno powstanie na tyłach ich wrogów, choć tego rodzaju powstania wybuchały na rzecz właśnie Kuomintangu podczas zwycięskiej ofensywy nacjonalistów w latach 1925–1928. Dwadzieścia lat potem dominowały, jak dokumentują to nieliczne zachowane filmy i zdjęcia, zmęczenie, apatia i chęć uwolnienia się od przewlekłego koszmaru wojny domowej⁶⁰. Nadzieje owe były płonne, bo zwycięzcy nie zamierzali pozostawić zwykłych ludzi w spokoju.

⁵⁵ O.A. Westad, op. cit., s. 112–113.

⁵⁶ Por. M. Korkuć, *Partyzantka, oddziały dywersyjne, grupy rabunkowe. Społeczne uwarunkowania niekonwencjonalnych sposobów prowadzenia wojny* [w:] *Naród – Państwo – Europa Środkowa w XIX i XX wieku. Studia ofiarowane Michałowi Pułaskiemu w pięćdziesięciolecie pracy naukowej*, red. A. Patek, W. Rojek, Kraków 2006, s. 181–184. „Tak więc w rosyjskich definicjach nie tylko nie ma akcentu na poparcie miejscowej ludności, ale także brak wyraźnej konotacji o ochotniczym charakterze tych jednostek” (s. 184).

⁵⁷ J. Polit, *Chiny 1946–1949*, s. 158–163.

⁵⁸ Słowa Konstantina Simonowa cyt. w: G. Jefimow, op. cit., s. 493.

⁵⁹ Zob. A. Maluchin, *Reminiscences of Veterans. A View from Guangzhou*, „Far Eastern Affairs” 1989, no. 1, s. 30–31. Mianem „Komuny kantońskiej” określa się kilkudniowe, krwawe rządy KPCh w mieście w XII 1927 r.

⁶⁰ W wielu pracach, nawet naukowych, można spotkać zdjęcia przedstawiające owacyjnie witanych żołnierzy komunistycznej Armii Ludowo-Wyzwoleńczej, wkraczających do chińskich miast. Owe

Jeśli pokonany Kuomintang rekrutował swych członków i poparcie głównie w nadmorskich miastach, spośród tworzącej się dopiero nowoczesnej klasy średniej, zwycięzcy wywodzili się z ksenofobicznego chłopstwa z głębokiego interioru. Rozpatrywana w tych kategoriach chińska wojna domowa była (tu raczej ma Lucien Bianco) uderzającym przykładem zwycięstwa peryferii nad centrum i zacofania nad nowoczesnością, będąc tym samym ruchem – używając terminologii Marksa – głęboko reakcyjnym i wstecznym. Pokonani w 1949 roku, tylekroć zniesławiani „Czangowie, Songowie i Kongowie” (nazwiska głównych przywódców KMT) byli, jak słusznie wskazuje Donald G. Gillin, jedyną nadzieją Chin. Tenże historyk konkluduje, że gdyby nawet byli oni tak zepsuci, jak zwycięzcy im zarzucali, to „historia tego stulecia nauczyła nas, że istnieje coś gorszego niż skorumpowany kapitalizm, a mianowicie brak wszelkiego kapitalizmu”⁶¹.

BIBLIOGRAFIA

Źródła drukowane

- Clausewitz C. von, *O wojnie*, t. I–II, tłum. A. Cichowicz, L. Kloc, Warszawa 1958.
- Deng X., *Selected Works of Deng Xiaoping*, Beijing 1994.
- Foreign Relations of the United States 1947*, vol. VII, Washington 1972.
- „Komunikaty Informacyjne” Sztabu Naczelnego Wodza/Sztabu Głównego Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie (1945–1947), oprac. Cz. Brzoza, Kraków 2008.
- Last Chance in Manchuria. The Diary of Chang Kia-ngau*, eds. D.G. Gillin, R.H. Myers, Stanford, CA 1989.
- Mao Zedong, *Selected Works of Mao Tse-tung*, vol. IV, Peking 1967.
- Saich T. (with the contribution of B. Yang), *The Rise to Power of the Chinese Communist Party. Documents and Analysis*, Armonk 1994.
- Sun Zi, *Sztuka wojenna*, tłum. i oprac. R. Stiller, Kraków 2003.
- The Papers of George Catlett Marshall*, vol. V, ed. J.I. Bland, Baltimore 2003.

Monografie, rozprawy, artykuły

- Barnouin B., Yu Changgen, *Zhou Enlai. A Political Life*, Hong Kong 2006.
- Bianco L., *Les origines de la révolution chinoise, 1915–1949*, Paris 1967.
- Bjorge G., *Moving the Enemy. Operational Art in the Chinese PLA's Huai Hai Campaign*, Fort Leavenworth, KS 2004

„dokumentalne” ujęcia pochodzą wszakże z filmów propagandowych nakręconych przez komunistów całe lata po zwycięstwie.

⁶¹ D.G. Gillin, *Falsifying China's History. The Case of Sterling Seagrave's The Soong Dynasty*, Stanford, CA 1986, s. 24.

- Bland L.I., *Marshall's Mediation Mission to China. December 1945–January 1947*, Lexington, VA 1998.
- Borisow O., *Związek Radziecki a mandżurska baza rewolucyjna 1945–1949*, tłum. T. Ładyka, Warszawa 1979.
- Chang J., Halliday J., *Mao*, tłum. P. Amsterdamski, Warszawa 2007.
- Ch'i H.-s., *Warlord Politics in China, 1916–1928*, Stanford, CA 1976.
- Crozier B., *The Man Who Lost China. The First Full Biography of Chiang Kai-shek*, New York–London 1976.
- Dreyer E.L., *China at War, 1901–1949*, London–New York 1995, s. 355–356.
- Dziak W., Pawiński M.A., *Chińska Armia Ludowo-Wyzwoleńcza*, Warszawa 2014.
- Eastman L.E., *Seeds of Destruction. Nationalist China in War and Revolution, 1937–1949*, Stanford, CA 1984.
- Gawlikowski K., *Strategie na konflikt i negocjacje – o Sztuce wojny Mistrza Sun*, „Azja – Pacyfik” 1998, t. 1, Toruń 1998, s. 207–212.
- Gillin D.G., *Falsifying China's History. The Case of Sterling Seagrave's The Soong Dynasty*, Stanford, CA 1986.
- Gillin D.G., *Spies and Traitors. The Role of Espionage in the Defeat of The Nationalists in the Chinese Mainland, 1945–1949* [w:] *Proceedings of Conference on Chiang Kai-shek and Modern China*, vol. II: *Chiang Kai-Shek and National Revolution*, Taipei 1987, s. 732–764.
- Gittings J., *The Role of the Chinese Army*, London 1967.
- Goncharov S.N., Lewis J.W., Xue Litai, *Uncertain Partners. Stalin, Mao and the Korean War*, Stanford, CA 1993.
- Góralczyk Z., *Komunistyczna Partia Chin a Stany Zjednoczone, lipiec 1921–czerwiec 1950*, Warszawa 1981.
- Guillermaz J., *Historie du Parti communiste chinois (1921–1949)*, Paris 1968.
- Guillermaz J., *The Soldier* [w:] *Mao Tse-tung in the Scales of History*, ed. D. Wilson, Cambridge 1978, s. 117–143.
- Hooton E.R., *The Greatest Tumult. The Chinese Civil War, 1936–1949*, London 1991.
- Jefimow G., *Zarys nowożytnej i współczesnej historii Chin*, Warszawa 1952.
- Johnson Ch., *Peasant Nationalism and Communist Power; The Emergence of Revolutionary China*, Stanford, CA 1962.
- Jordan D., *The Northern Expedition. China's National Revolution 1926–1928*, Honolulu 1976.
- Jowett P., *China's Wars. Rousing the Dragon 1894–1949*, Oxford 2013.
- Jowett P., *The Chinese Army 1937–1949*, London 2005.
- Korkuć M., *Partyzantka, oddziały dywersyjne, grupy rabunkowe. Społeczne uwarunkowania niekonwencjonalnych sposobów prowadzenia wojny* [w:] *Naród – Państwo – Europa Środkowa w XIX i XX wieku. Studia ofiarowane Michałowi Pułaskiemu w pięćdziesięciolecie pracy naukowej*, eds. A. Patek, W. Rojek, Kraków 2006, s. 179–189.
- Kubek A., *How the Far East Was Lost. American Policy and the Creation of Communist China 1941–1945*, Chicago 1963.
- Ladany L., *The Communist Party of China and Marxism 1921–1985. A Self-Portrait*, Stanford, CA 1992.
- Levine S.I., *Anvil of Victory. The Communist Revolution in Manchuria, 1945–1948*, New York 1987.
- Li X., *A History of Modern Chinese Army*, Lawrence 1997.

- Maluchin A., *Reminiscences of Veterans. A View from Guangzhou*, „Far Eastern Affairs” 1989, no. 1, s. 27–32.
- Manchurian Railways and Opening of China*, eds. B. Elleman, S. Kotkin, Armonk 2010.
- Mao Tse-tung in the Scales of History*, ed. D. Wilson, Cambridge 1978.
- Myers R.H., *Frustration, Fortitude and Friendship. Chiang Kai-shek's Reactions to Marshall's Mission* [w:] L.I. Bland, *Marshall's Mediation Mission to China. December 1945-January 1947*, Lexington, VA 1998, s. 149–171.
- Pantsov A., Levine S., *Mao. A Real Story*, New York 2012.
- Pepper S., *Civil War in China. The Political Struggle, 1945–1949*, Lanham 1999.
- Pepper S., *The KMT-CCP Conflict 1945–1949* [w:] *The Cambridge History of China*, vol. XIII: *Republican China*, part 2, eds. D. Twitchett, J.K. Fairbank, Cambridge 1986, s. 723–788.
- Pogue F.C., *George C. Marshall*, vol. IV: *Statesman, 1949–1959*, New York 1987.
- Polit J., *Chiny 1946–1949*, Warszawa 2010.
- Polit J., *Gorzki triumf: Wojna chińsko-japońska 1937–1945*, Kraków 2013.
- Polit J., *Pod wiatr. Czang Kaj-szek 1887–1975*, Kraków 2008.
- Rigg R., *Red China's Fighting Hordes*, Harrisburg, PA 1951.
- Rodziński W., *Agresja amerykańska w Chinach, 1945–1949*, Warszawa 1956.
- Rodziński W., *Historia Chin*, Wrocław 1992.
- Selden M., *The Yenan Way in the Revolutionary China*, Cambridge, MA 1971.
- Sławiński R., *Geneza Chińskiej Republiki Ludowej*, Warszawa 1987.
- Tang Tsou, *American Failure in China, 1941–1950*, Chicago 1964.
- Tanner H.M., *The Battle for Manchuria and the Fate of China. Siping 1946*, Bloomington 2013.
- Tanner H.M., *Guerilla, Mobile and Base Warfare in Communist Military Operations in Manchuria, 1945–1947*, „The Journal of Military History” 2003, October, t. 117, s. 1177–1182.
- Tanner H.M., *Railways in Communist Strategy and Operations in Manchuria* [w:] *Manchurian Railways and Opening of China*, eds. B. Elleman, S. Kotkin, Armonk 2010, s. 149–170.
- Taylor J., *Generalissimo. Chiang Kai-shek and the Struggle for Modern China*, Cambridge, MA–London 2009.
- Thaxton R., *China Turned Rightside Up. Revolutionary Legitimacy in the Peasant World*, New Haven, CT 1983.
- The Cambridge History of China*, vol. XIII, *Republican China*, part 2, eds. D. Twitchett, J.K. Fairbank, Cambridge 1986.
- U Sju-cuan [Wu Xuzuan], *O woorużennoj agresji SSzA protiv Kitaja*, Moskwa 1950.
- Unger D., *George Marshall. A Biography*, New York 2014.
- Vogel E.F., *Deng Xiaoping and the Transformation of China*, Cambridge, MA–London 2011.
- Waldron A., *China without Tears. If Chiang Kai-shek Hadn't Gambled in 1946* [w:] *What if? The World's Foremost Military Historians Imagine What Might Have Been*, ed. R. Cowley, Berkeley 2000, s. 377–382.
- Waldron A., *From War to Nationalism. China's Turning Point 1924–1925*, Cambridge, MA 1995.
- Waldron A., *War and the Rise of Nationalism in Twentieth Century China*, „The Journal of Military History” 1993, October, t. 57, no. 5 (special issue), s. 87–104.
- Wereszczagin B.N., *W starom i nowom Kitaje*, Moskwa 1999.

Westad O.A., *The Chinese Civil War 1946–1950. Decisive Encounters*, Stanford, CA 2003.
What if? The World's Foremost Military Historians Imagine What Might Have Been,
ed. R. Cowley, Berkeley 2000.

Whitson W.W., *The Chinese High Command. A History of Communist Military Politics, 1927–1971*, New York 1973.